

DOĞUMUNUN 147. YILINDA MEHMET AKİF ERSOY VE TÜRKÇE

Saygı ve rahmetle...

Melike SOMUNCU¹

Özet

Döneminde de tanınan ve sevilen bir şahsiyet olan Mehmet Akif, öldüğünde altmış üç yaşındaydı. Bu yıl Mehmet Akif doğalı tam yüz kırk yedi yıl olmuştur. Büyük usta Türkçe anlayışı ile kendi dönemine damga vuran isimlerden oldu. Bu çalışmada aradan geçen bir asrı geçkin süreye rağmen hâlâ kendisinden bir Türkçe sevdalısı olarak bahsettiren Mehmet Akif'i anmak ve şiirlerinde, nesirlerinde bu sevdasını nasıl yansıttığını göstermek amaçlanmıştır. Büyük usta Mehmet Akif'in yazı hayatına başladığı döneme bakıldığında hem sadeleşmeye yönelişi hem de ağır ve ağırdalı bir dili görmek mümkündür. Dil birliği için esas ve kesin yolun Türkiye Türkçesi temelinde olması gerektiğini savunan Mehmet Akif, dilin toplum hayatındaki önemini Fatih Kürsüsü'nden seslendirmiştir. Millileşmenin ve sadeleşmenin milli bir dil bilinci ile gerçekleşeceğini yaşadığı dönemde sürekli ifade etmiştir. Türkçenin bütün imkânlarından en üst düzeyde yararlanan Mehmet Akif, sözlüklerde yer almayan Türkçe birçok yeni kelime türetmiştir. Bu durum büyük ustanın gramer bilgisinin çok sağlam olduğunu gösteren bir kanıt niteliğindedir. Dilinde konuşma üslubu da çokça yer almakta ve deyimleri, atasözleri ve kalıp ifadeleri sıkça kullandığı görülmektedir. Duygularını ve düşüncelerini canlı bir İstanbul Türkçesi ile yansıtmıştır. Dilde yeniliğe hiçbir zaman karşı çıkmamıştır. Batı kökenli kelimelerin Türkçeleştirilerek alınması ve kullanılması taraftarı olmuştur. Kullandığı cümle yapısı, dil bilgisi kurallarına olan aşinalığı büyük ustanın her zaman rahatlıkla okunmasına olanak sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif, Türkçe, Türkçecilik

Gönderilme Tarihi: 16.03.2020

Kabul Tarihi: 10.05.2020

1 Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, el-mek: melikesomuncu@siirt.edu.tr ORCID: 0000-0002-9101-3012

IN THE 147TH YEAR OF BIRTH MEHMET AKİF ERSOY AND TURKISH

Abstract

Mehmet Akif, who was also known and loved in his period, was sixty-three years old when he died. This year Mehmet Akif was born full hundred and forty-seven years. The great master was one of the names that made his mark with his understanding of Turkish. In this study, it is aimed to commemorate Mehmet Akif, who still speaks of himself as a Turkish lover despite an excessively late time, and to show how he reflects his love in his poems and prose. Looking at the period when the great master Mehmet Akif started his writing life, it is possible to see both his simplification and a heavy and waxing language. The main language and precise way to Turkey Turkish troops should be defended on the basis of Mehmet Akif has voiced the importance of the language of public life Fatih Kürsüsü. He has always stated that nationalization and simplification will take place with a national language awareness. Taking advantage of all the possibilities of Turkish at the highest level, Mehmet Akif has derived many new words in Turkish that are not included in the dictionaries. This is a proof that the grammar knowledge of the grandmaster is very robust. His language has a lot of speech and it is seen that he uses folk idioms frequently. He reflected his feelings and thoughts in a lively Istanbul Turkish. He never objected to innovation in language. It was a prose to use and use the words of Western origin in Turkish. The sentence structure and familiarity with grammar rules enabled the great master to be read easily at all times.

Keywords: Mehmet Akif, Turkish, Turkishism

Giriş

Mehmet Akif'in² yazı hayatına başladığı döneme bakıldığında edebiyat ve şiir akımlarının oldukça karmaşık olduğu görülmektedir. Bir yandan Tanzimat edebiyatı bir yandan Milli edebiyat hareketinden bu yana dilin sadeleşme eğilimi devam ederken Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî edebiyatının ağır ve ağıdalı dilini devam ettiren bir ekip de bulunmaktadır.

Mehmet Akif, Tanzimat'tan beri toplumsal gelişmelerin benimsenip taraftar bulduğu ve halka hitap etmenin Türk diline aşina olmakla mümkün olunabileceği bir dönemde tanınan, sevilen ve saygı duyulan bir şahsiyettir. Türkçeyi yürekten benimseyip, halkın dilini sade ve açık olarak, sanat kaygısı gütmeyen kullanmıştır (Zülfikar, 1986: 76). Türkçenin gelişmesinde büyük rol oynamış ve Türkçeyi de aruzun kalıplarına uydurmada büyük başarı göstermiştir (Levend, 1972: 380). 1908 yılında Meşrutiyetten sonra Sırat-ı Müstakim adlı dergide çıkardığı Safahat dizisi ile tanınmaya başlamıştır (Parlatır, 1986: 97). Büyük usta hem nesirleri ile hem de şiirleri ile dikkat çekmiştir. Büyük ustayı daha çok kendi döneminin Türkçesi ile değerlendirmek gerekmektedir. Bir dil davacısı olmasa da Türkçe anlayışı kendi dönemine ışık tutmuştur.

Mehmet Akif, kendi dönemindeki dil ve alfabe tartışmalarına kayıtsız kalmayarak şiirlerinde ve nesirlerinde bu hararetleli tartışmalara değinmiştir. Bir aydın sorumluluğunu ve bilincini taşıyan Mehmet Akif, dile ve Türkçeciliğe önem ver-

2 Mehmet Akif'in hayatı, kişiliği ve sanatı hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir:

- Fevziye Abdullah Tansel, Mehmed Akif Ersoy, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1945.
- Eşref Edip, Mehmet Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, İstanbul: Beyan Yayıncılık, 1960.
- Mustafa Uluçay, Tasannusuz Bir Sanatkâr Mehmet Akif Dil, Üslup ve Sanatı. İstanbul: Atlas Yayıncılık, 2016.
- M. Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Ersoy, İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.
- Mehmet Akif Külliyyatı, (Hazırlayan: İsmail Hakkı Şengüler) İstanbul: Mert Yayıncılık, 2000.
- Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Akif, Hayatı, Seciyesi, Sanatı, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2018.
- Süleyman Nazif, Mehmet Akif, İstanbul: Cümle Yayınevi, 2013.
- Cemil Sena Ongün, Mehmet Akif, Hayatı, Şahsiyeti ve İdealleri, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, 1947.
- Orhan Okay; M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy", İslâm Ansiklopedisi, C.28, s.432-439. Ankara, 2003.

miş Türkçenin Arapça ve Farsça ile müteşekkil bir lisan olduğunu kabul etmiştir. Dilin sadeleşmesiyle Türkçenin Arapça ve Farsçadan aldığı kelimelerden soyutlanamayacağını ancak dilin sadeleşmesinin hem gerekli hem mecburi olduğunu savunmuştur. Türkçenin de kendine has bir şivesinin olduğunu Türk unsurları arasındaki bir dil birliğinin sağlanmasının Türkiye Türkçesi temelinde olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca dilin sadeleşmesindeki en temel kıstasın halk lisanı ve yaşayan Türkçe olduğunu sadeleşme sürecinin dil uzmanlarınca yapılması gerektiğini fakat bu sürecin uzun bir zamana yayılmasıyla gerçekleşeceğini belirtmektedir (Uluçay, 2014: 26-27).

Dilin millet hayatındaki önemini Fatih Kürsüsü'nde şöyle dile getirir:

*Tasarrufatını aynen alırsak İngilizin,
Fransızın, ne olur hâli, sonra, şîvemizin?
Lisânın olmalıdır bir vakâr-ı millisi,
O olmadıkça müyesser değil te'âlisi*

Mehmet Akif Batı dillerinden kelime alınmasına karşı çıkararak dilde millileşmeyi savunmaktadır. Hem millileşmenin hem sadeleşmenin ancak milli dil bilinci ile gerçekleşeceğini de Fatih Kürsüsü'nde şöyle ifade etmektedir:

*Biraz değişmeli artık bu eski zihniyyet
"Lisâna hiç yenilik sokmayın!" demek: cinnet*

Türkçe sevdalısı olan Mehmet Akif, milli dil konusu ile ilgili ayrıntılı düşünerek birçok tarzda Türkçenin inceliklerini ve güzelliklerini yansıtmıştır. Halk deyişlerini, deyim ve atasözlerini edebi sanatları, vezinleri kullanmada büyük ustalık göstermiştir (Parlatır, 1986: 98). Türkçenin bütün imkânlarını ele almış, kullanmış ve büyük ustalıklarla Türkçeye de bir şeyler katmayı başarmıştır (Zülfikar, 1986: 76). Hem Arapça hem Farsça hem de Fransızca derslerini alarak Doğu ve Batı dillerini birlikte yürütmüştür. Büyük Türk Lügati'nin yazarı Hüseyin Kâzım Bey "Eğer Akif'le Hamid'in eserleri olmasaydı birçok lügatlere şevâhid bulmakta âciz kalırdım" diyerek (Mazıoğlu, 1986: 22-23) Mehmet Akif'in zengin dil malzemesinin Türk diline katkılarını vurgulamıştır. Türk halkının bildiği, konuştuğu dile de oldukça hâkim olan büyük usta, hem en ince kelimeleri hem de argoyu dilinde barındırmıştır. Safahat'ta tamlamaların yoğun olduğu bazı beyitleri sonradan sadeleştirilmesi, sadeleşmeye verdiği önemi gösterir boyuttur. Zaten aynı dönemdeki Servet-i Fünunculardan da bu yönüyle ayrılmakta ve Âsım onun dil ve ifade gücü bakımından en mükemmel eseridir (Yetiş, 1992: 23). Türkçeyi, mahalli tabirleri, argoyu, duayı, bedduayı kısacası dilin tüm inceliklerini bilmekte

ve bu geniş bilgi yelpazesi sayesinde kişilere, mesleklere uygun tabirler kullanarak sokak ağzı, ev ağzı, sohbet üslubu bakımından zengin bir malzemeye sahiptir (Hacıeminoğlu, 1976: 47). Onun dilinde doğrudan halktan alınmış o zamana kadar da yazı diline girmemiş canlı, kıvrak bir Türkçeye rastlanmaktadır. Berrak, akıcı ve canlı bir Türkçeye sahiptir. Kafiyelerdeki söyleyişin kolaylığı, deyimlerle süslenmiş konuşma ve halk dili kimi zaman kılı kırk yaran bir tasvir tarzı kimi zaman da karşılıklı konuşma düzeni büyük bir ustalıklarla yansımıştır. Türkçeyi aruza uydurmadaki kabiliyeti dilini ve üslubunu üst seviyelere taşımış ve sanat hayatındaki başarısının sırrı olmuştur (Korkmaz, 1976: 47). Özellikle 1908'den sonra büyük bir hız kazanan dilde sadeleşme, büyük ustanın manzumelerine çokça yansımıştır (Uluçay, 2014: 181). Bu durum sade dil kullanmayı benimsemiş bir tutumun göstergesidir. Kuntay'ın (1986: 343), Akif için "Altı yedi Türkçe bilir: Divan Türkçesi, Tekke Türkçesi, Tanzimat Türkçesi, Servet-i Fünun Türkçesi, ev ve sokak Türkçesi!... Hasılı Anadolu'nun uzak yerindeki jargon (taşra ağzı)dan Beyoğlu'nun Dolapdere mahallesindeki argoya kadar bütün Türkçeleri bilir." demesi Akif'in şiirlerinde dili tek kalıba sığdırmadığının göstergesidir. Dilindeki samimiyet, argo ve küfürlü sözleri kullanmaktan çekinmeyişi; halkla bütünleşmeyi hedefleyen, halka yaklaşan bir usta olmasını sağlamıştır. Hasta şiiri buna güzel bir örnektir:

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;

Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.

O şakaklar geçerek, cepheyi yandan sıkmış;

Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!

Bet beniz kül gibi olmuş, uçarak nûr-ı şebâb

O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!

O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi...

Dilinde günlük konuşma dilinin söz dizim yapısı yanı sıra üst düzey edebi dilin söz dizim yapısı da mevcuttur. Dilinin dil bilimsel yapısı sağlamdır. Manzumelerinde sıfatı az kullandığı, alışılmamış bağdaştırmalara çok yer vermediği görülmektedir. Safahat'ta geçen kelimelerin yüzde 50'si isim, yüzde 20'si fiil ve yüzde 19'u sıfattır. Zarfların oranı ise daha da azdır (Hacıeminoğlu, 1970: 107). Bağlaç, edat ve ünlem eserlerinde ilk sıradadır. Bu durum konuşma üslubundaki doğallığı sağlamakta ve anlatımın gücünü arttırmaktadır:

Kimi mevlidci diyor...

— *Ah, olabilsem. nerde!*

Yetişilmez ki Süleyman Dede yükseklerde.

Vâkiâ hasmı da gürbüz delikanlıydı; ama,

Âsım'ın savleti kuvvet mi sorar hiç adama? (Âsım)

Büyük ustanın eserlerindeki konuşma dilinin yanı sıra halk deyimleri de çok dikkat çekicidir:

Babanın oğlusun Âsım, ne kadar olsa yine

Bir selâm ver be herif, ağzın aşınmaz ya... Hayır! (Âsım)

Vermek istediği mesajı etkili hâle getirmek için atasözlerinden de yararlandığı görülmektedir:

İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.

Ama Hâlik biliyor, bilmesin isterse balık. (Âsım)

İkilemelere ve pekiştirmelere büyük önem veren şair ses ve söz benzerliklerinden yararlanmış ve ikilemeleri halkın diline ve gönlüne eğilme maksadıyla kullandığı görülmektedir (Zülfikar, 1986: 518).

Dünkü şen şatır ocaklar yattıyor yerde bu gün. (Âsım)

Bunların ağdalanır maç maç öterken sakızı (Âsım)

Safahat'ta, sözlüklerde yer almayan bazı deyim ve kelimelere de rastlanmaktadır. Ayrıca *tekmillemek*, *gencelmek*, *kalafatlanmak* gibi pek duyulmamış türetmeler de büyük ustanın şiirlerinde yer almaktadır (Uluçay, 2014: 47).

Biraz nefesleneyim, dur ki, yorgunum...

Hele dur, öfkemin tekmilliyeyim...

-Tekmille!116

Derken incelmeye, gencelmeye kalkıştı...

Kalafatlandı bıyıklar, iki batman, bir denk! (Âsım)

Büyük ustanın şiirlerinde Arapça, Farsça kelimeler (âsâr, âtî, bîzâr, envâr, meclûb, üryân) gibi Arapça, Farsça isim ve sıfat tamlamaları da (âb-rû, arş-ı âmâl, heykel-i üryân, kârbân-ı şebâb, ma'bed-i fersûde) görülmektedir. Yalnız o, her zaman duygularını ve düşüncelerini sade, açık ve canlı bir İstanbul Türkçesiyle yansıtmıştır (Korkmaz, 1995: 58). Arapça ve Farsça terkipleri kullansa da okuyucunun dimağında Servet-i Fünuncuların şiirlerinde görüldüğü gibi soyut ve his-

siyatsızlık gibi bir durum hissedilmez. Onun şiirlerinde deruni bir zevk inceliği, gönül hassasiyeti, fikir derinliği ve hayal yüksekliği hissedilir.

Safahat'ın yazılışında etkili olan bazı sanat eserleri vardır: Yeni Cami, Süleymaniye ve Fatih Camii gibi ulu mabetler, bir de Osmanlı musikisi. “Biri plâstik, öbürü fonetik mahiyette olan bu iki unsuru çıkarırsanız bir taraftan Akif’in nazmını ebedi kılan muhkem direkleri yıkmış, öbür taraftan şairin ızdırabındaki lirizmi öldürmüş olursunuz. (...) Estetikte şekle ait olan unsur üslûp ve ifadedir. Akif’in üslûbundaki bütün sesleri meydana getirici ham maddeyi araştırırsak, onda Süleymaniye’nin heybetiyle kendi vücut yapısından doğan sentezi buluruz. Kur’an’ın ebediyetten gelen sesini de buna ilâve edince, (...) Süleymaniye’nin kubbesi kadar muhteşem dilimizi, Salâhaddin Eyyûbi’nin veya Yıldırım’ın kılıcı kadar sihirkâr bir harika olan ruhani nakışları elde edersiniz.” (Topçu, 2011: 58-59). Onun şaheserlerinde İstanbul aşkı, Türklük ve İslamcılık bilinci harmanlanmıştır.

Sonuç

Edebiyat tarihimizin büyük ustası Mehmet Akif, manzumeleri, nesirleri ve fikir dünyası ile her sahada dikkatleri üstüne çekmiştir. Türkçeyi kendine has bir üslup ile kullanarak, halkın diline eğilmiş ve adeta halkın gönlünü fethetmiştir. Servet-i Fünûn’un getirmiş olduğu ağır ve ağdalı dile karşı, en sade ve en samimi Türkçeyi kullanmıştır. Evlerde, sokaklarda konuşulan Türkçeyi ustalıklı eserlerine yansıtmıştır. Tanzimat ile başlayarak toplumsal gelişmelere kulak asmış, Türkçeyi yürekte benimsemiş Milli edebiyat döneminin dil anlayışını doğrudan olmasa da benimsemiştir. Sadeleşme evresinde Arapça ve Farsçadan tamamen kopmanın mümkün olamayacağını, ama dilin sadeleşmesinin mecburi ve gerekli olduğunu savunmuştur. Dilde yeniliğe karşı çıkmamıştır. Fakat Batı kökenli kelimelerin doğrudan alınmasının doğru olmadığını savunarak milli dil bilincini vurgulamıştır. Türkçenin inceliklerini şiirleştirmiş ve bu şiirleşme sürecinde hem deyim hem atasözlerinden yararlanmıştır. Hem Doğu hem Batı dillerini biliyor olması büyük ustayı kendi öz dilinden asla uzaklaştırmamıştır. Sade dil kullanmayı benimseyen şair, toplumun her kesimine hitap edecek bir üslup geliştirmiş ve duygu ve düşünce dünyasını halka bu yolla rahatlıkla ulaştırmıştır. Kullandığı söz dizimi, gramer bilgisi, isim ve fiillere aşinalığı, sıfat ve zarf kalabalığından uzaklaşması daha çok konuşma üslubuna yakınlığı onun her dönemde okunmasını sağlamış ve sağlamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Ersoy, M. A. (1987). Safahat. İstanbul: Akpınar Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1970). "Safahât'ın Dil ve Üslûbu". Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1976). "Mehmet Akif Ersoy ve Türkçe". Mehmet Akif Ersoy, Fikirleri ve Tesirleri Sempozyumu (27-28 Aralık 1976), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, ss.255-264.
- Korkmaz, Z. (1986). "Mehmet Akif'te Dil ve Üslûp Özellikleri". Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 420, ss. 554-564.
- Korkmaz, Z. (1995). Türk Dili Üzerine Araştırmalar-II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuntay, M. C. (1986). Ölümünün 50. Yılında Mehmed Akif. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Levend, A. S. (1972). Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1986). Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss. 7-28.
- Parlatır, İ. (1986). Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss. 97-127.
- Topçu, N. (2011). Mehmet Akif. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uluçay, M. (2014). Mehmet Akif Ersoy'un Eserleri Üzerinde Dil ve Üslûp İncelemesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yetiş, K. (1992). Mehmet Akif'in Sanat - Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Zülfikar, H. (1986). "Mehmet Akif'in Şiirinde Söz Varlığı". Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, ss.75-82.